घरेलु तथा साना उद्योगले उद्यमी तथा श्रमिकहरुको पारिवारिक आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव : दुहागढी गा.वि.स., झापा

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, अर्थशास्त्र शिक्षा विभागको स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तीका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता
मनोज लम्साल
स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोश्रो वर्ष
परीक्षा रोल : २८०२५३ (२०६९)
त्रि.वि. दर्ता ९-२-६२५-३१-२००७
क्याम्पस रोल : २९६४
भर्ना वर्ष : २०६८

शिक्षाशास्त्र संकाय केन्द्रीय विभाग
अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाण्डौ

२०७३

सिफारिस-पत्र

(RECOMMENDATION LETTER)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत अर्थशास्त्र शिक्षा विषयको स्नातकोत्तर तह एम.एड. दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि मनोज लम्सालले **घरेलु तथा साना उद्योगले उद्यमी तथा श्रमिकहरुको पारिवारिक आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव, दुहागढी गा.वि.स., झापा** शीर्षकमा मेरो निर्देशन, सुपरिवेक्षण र सुझावमा यो शोध पत्र तयार पार्नु भएको हो । यो शोधपत्र स्वीकृतिको लागि मूल्याङ्कन समिति समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

....

उप. प्रा. मिनराज पौडेल

शोध निर्देशक

शिक्षा शास्त्र केन्द्रीय विभाग,

अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग

त्रि.वि. कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृती-पत्र

(APPROVAL LETTER)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत अर्थशास्त्र शिक्षा विषयको स्नातकोत्तर तह एम.एड. दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि मनोज लम्सालले **घरेलु तथा साना उद्योगले उद्यमी तथा श्रमिकहरुको पारिवारिक आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव, दुहागढी गा.वि.स., झापा** शीर्षकको शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि स्वीकृती प्रदान गरिएको छ।

मूल्याङ्कन समिति

१. विभागीय प्रमुख ....

उप. प्रा. मिनराज पौडेल

२. बाह्य सुपरिवेक्षक ....

प्रा. डा. महेशराज दाहाल

३. शोध निर्देशक ....

उप. प्रा. मिनराज पौडेल

कृतज्ञता (ACKNOWLEDGEMENT)

घरेलु तथा साना उद्योगले उद्यमी तथा श्रमिकहरुको पारिवारिक आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव, दुहागढी गा.वि.स., झापा शीर्षकको यस शोधपत्रको अध्ययनले घरेलु तथा साना उद्योगको वर्तमान अवस्थाका साथै उद्यमी तथा श्रमिकहरुको पारिवारीक आर्थिक र शैक्षिक क्षेत्रमा परेको प्रभाव पत्ता लगाउन उपयोगि हुने कुरामा विश्वास गरेको छु ।

शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा शोधपत्र प्रस्तावनालाई स्वीकृत प्रदान गरी शोधपत्र तयार गर्ने अवसर प्रदान गर्नु भई आफ्नो अत्यन्त व्यस्त समयको बावजुत पनि सरल ढंगले महत्वपूर्ण सुझाव र हौसला प्रदान गर्नु हुने मेरा आदरणीय शोधनिर्देशक गुरु उप. प्रा. मिनराज पौडेल ज्यू प्रति म कृतज्ञता जाहेर गर्न चाहन्छु । यसका साथै विभिन्न क्षेत्रबाट महत्वपूर्ण सल्लाह, सुझाव र हौसला प्रदान गर्नु हुने अर्थशास्त्र विभागका सम्पूर्ण गुरु वर्गहरु प्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

औपचारिक शिक्षाको यस तहसम्म आइपुग्न प्रेरणा, सहयोग र मार्ग निर्देशन दिनु हुने मेरा आदरणीय बुवा डिल्लीराम लम्साल, आमा मिना लम्साल, दाजु सरोज, दिदी सरीता र भाइ दिपेन्द्र लम्साल प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । स्थलगत अध्ययनमा जानु अगाडि दुहागढी गा.वि.स. मा रहेका घरेलु तथा साना उद्योगहरुको वारेमा जानकारी तथा स्थानको सहि तथ्यांक उपलब्ध गराउने झापा उद्योग बाणिज्य संघ शाखा कार्यालय चारआली तथा दुहागढी गाउँ विकास समितिको कार्यालय तथा सम्पूर्ण संघसंस्थाहरु साथै खुलस्त रुपमा प्रश्नहरुको उत्तर दिई सहयोग गर्नु हुने सम्पूर्ण उद्यमीहरु तथा श्रमिकहरुलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा शोधपत्र तयारीका क्रममा तथ्यांक संकलन गर्न सहयोग गर्नु हुने भाइ दिपेन्द्र लम्साल र दाजु सरोज लम्साल प्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । मलाई सहयोग गर्नु हुने साथीहरु कौशिला शिवाकोटी, सीता पोखेल, भवानी कट्टेल र अर्जुन जोशीलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । शोधपत्रलाई समयमै मुद्रण गरी सहयोग गर्नु हुने कम्प्युटर सेन्टरलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधकर्ता

मनोज लम्साल

सारसंक्षेप(Abstract)

यो अध्ययन घरेलु तथा साना उद्योगले उद्यमी तथा श्रमिकहरुको पारिवारिक आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव सँग सम्बन्धित छ । यसका लागी झापा जिल्ला, दुहागढी गा.वि.स. मा रहेका घरेलु तथा साना उद्योगहरुलाई छनौट गरीएको थियो । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्यहरुमा घरेलु तथा साना उद्योगको वर्तमान अवस्थाको पहिचान गर्नु, घरेलु तथा साना उद्योगहरुले संलग्न उद्यमी तथा श्रमिकहरुको पारिवारीक आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको पत्ता लगाउनु तथा घरेलु र साना उद्योगहरुको समस्याहरु पत्ता लगाइ समाधानका उपायहरु प्रस्तुत गर्नु रहेको छ । अध्ययनमा परिमाणात्मक, गुणात्मक ढाँचाको माध्यमबाट प्राथमिक र द्वितीय स्रोतबाट प्राप्त तथ्याङ्कहरूलाई तालिकामा प्रस्तुत गरी विश्लेषण गरिएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययन अनुसार झापा जिल्लाको दुहागढी गा.वि.स. मा सञ्चालित ५७ वटा घरेलु तथा साना उद्योगहरुबाट ५७ जना उद्यमीहरुले स्वरोजगार तथा १२५ जना श्रमिकहरुले प्रत्यक्ष रुपमा रोजगारी प्राप्त गरिरहेका छन् । अध्ययन अनुसार उद्योगहरुको औषत बार्षिक आम्दानी रु. ७२५००० रहेको छ भने औषत बार्षिक खर्च रु. ५२७००० रहेको छ । उद्योगहरुले आम्दानीबाट खर्च कटाइ औषत बार्षिक बचत रु. १९८००० गर्ने गरेका छन् ।

अध्ययन क्षेत्रमा रहेका उद्यमीहरुको औषत पारिवारीक बार्षिक आम्दानी रु. २८३५०९ तथा औषत मासिक पारिवारीक आम्दानी रु. २३६२६ रहेको छ भने औषत बार्षिक पारिवारीक खर्च रु. १७७००० तथा औषत मासिक पारिवारिक खर्च रु. १४७५० रहेको छ । प्राप्त आम्दानीबाट खर्च गरी रु. १०६५१२ औषत पारिवारीक बार्षिक बचत गर्न सक्षम भएका छन् ।

अध्ययन क्षेत्रका श्रमिकहरुको औषत बार्षिक पारिवारीक आम्दानी रु १७०६७२ तथा औषत मासिक पारिवारीक आम्दानी १४२२३ रहेको छ भने औषत बार्षिक पारिवारीक खर्च रु. १०८११६ तथा औषत मासिक पारिवारीक खर्च रु ९०१० रहेको छ । प्राप्त आम्दानीलालई खर्च गरी रु. ६२५५६ औषत बार्षिक पारिवारीक बचत गर्न श्रमिकहरु सक्षम भएका छन् ।

अध्ययन क्षेत्रका सबै उद्यमीहरु तथा श्रमिकहरु र उनीहरुको परिवारहरु साक्षर रहेका छन् । तहगत शैक्षिक अवस्था हेर्दा एस.एल.सी. सम्मको शिक्षा पाउने उद्यमीहरु ३५.०९ प्रतिशत, उद्यमी परिवारहरु ५५.५९ प्रतिशत तथा श्रमिकहरु ६२.४० प्रतिशत र श्रमिक परिवारहरु

७४.३२ प्रतिशत रहेका छन् । त्यस्तै एस.एल.सी. भन्दा माथिको शिक्षा प्राप्त गर्ने उद्यमीहरु ६४.९१ प्रतिशत, उद्यमी परिवारहरु ४४.४१ प्रतिशत तथा श्रमिकहरु ३७.६० प्रतिशत र श्रमिक परिवारहरु २५.६८ प्रतिशत रहेका छन् ।

अध्ययन क्षेत्रका ४८.६७ प्रतिशत उद्यमीहरुले आफ्ना बालिबालिकाहरु नीजि विद्यालयमा, १५.०४ प्रतिशत उद्यमीहरुले आफ्ना बालबालिकाहरु मध्ये कसैलाई नीजिमा, कसैलाई सरक

ारी विद्यालयमा पढाएका छन् भने ३६.२८ प्रतिशत उद्यमीहरुले सरकारी विद्यालयमा आफ्ना बालबालिकाहरु पढाउने गरेका छन् । यसैगरी ३४.४३ प्रतिशत श्रमिकहरुले आफ्ना बालबालिकाहरु सरकारी विद्यालयमा, ४२.८६ प्रतिशत श्रमिकहरुले नीजि विद्यालयमा र २२.७१ प्रतिशत श्रमिकहरुले आफ्ना बालबालिकाहरु मध्ये कसैलाई सरकारी र कसैलाई नीजि विद्यालयमा पढाउने गरका छन् ।

अध्ययन क्षेत्रका उद्यमीका प्रमुख समस्याहरुमा पुँजीको अभाव, कच्चा पदार्थको अभाव, सरकारी संरक्षणको अभाव, लोडसेडिङ्गको समस्या, सरल ऋण सुविधा अभाव, तालिमको अभाव, आदि रहेका छन् भने यस्ता समस्याहरुको समाधानका लागी सहुलियतपूर्ण र सरल ब्याजदरमा सरकारले ऋण तथा अनुदानको ब्यवस्था गर्नुपर्ने, कच्चा पदार्थको उचीत प्रबन्ध हनुपर्ने, विद्युत आपूर्ति निरन्तर हुनुपर्ने, तालिमको ब्यवस्था हुनुपर्ने देखिन्छ । त्यस्तै श्रमिकहरुका समस्याहरुमा कम पारीश्रमिक, तालिमको अभाव, औषधी उपचार तथा बीमाको ब्यवस्था नहुनु, रोजगारीको ग्यारेन्टी नहुनु, मान सम्मानको अभाव आदि रहेका छन् भने समाधानका उपायहरुमा पारीश्रमिकको उचीत ब्यवस्था हुनुपर्ने, तालिमहरुको ब्यवस्था हुनुपर्ने, औषधी उपचार तथा बीमाको ब्यवस्था हुनुपर्ने, रोजगारीको ग्यारेन्टी, कार्यसमय निश्चीत हुनुपर्ने, समयमै तलब भत्ता तथा अतिरिक्त र राम्रो काम बापतको प्रोत्साहन भत्ता तथा बोनस उपलब्ध हुनुपर्ने, श्रमिकहरु प्रति सबैपक्षको सम्मानपूर्ण दृष्टिकोण हुनुपर्ने आदि रहेका छन् ।

यसरी हेर्दा घरेलु तथा साना उद्योगहरुको सञ्चालनले रोजगारीका अवसरहरु सिर्जना गरिरहेको छ । उद्योगको सञ्चालनबाट उद्यमी तथा श्रमिकहरुको आयआर्जनमा बृद्धि भई जीविकोपार्जन गर्न सहज हुनुका साथै शिक्षामा समेत लगानी बढ्न गइ सकारात्मक प्रभाव पार्दछ भन्ने कुरा प्रस्तुत शोधको निष्कर्ष रहेको छ ।

विषय सूची (TABLE OF CONTENTS)

पृष्ठ

सिफारिस-पत्र (Recommendation Letter) i

स्वीकृति पत्र (Approval Sheet) ii

कृतज्ञताज्ञापन (Acknowledgement) iii

सारसंक्षेप (Abstract) iv

विषय सूची (Contents) vi

तालिकासूची (List of Tables) xii

संक्षिप्त शब्दावली (Abbreviation) xiv

अध्याय-एक (CHAPTER-ONE)

१. परिचय (Introduction) १-८

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि (Background) १

१.२ समस्याको कथन (Statement of the Problem) ३

१.३ अध्ययनको उद्देश्य (Objectives of the Study) ५

१.४ अनुसन्धानात्मक प्रश्न (Research Questions) ५

१.५ अध्ययनको महत्व (Significance of the Study) ६

१.६ अध्ययनका सीमाहरु (Limitaiotns of the Study) ७

१.७ अध्ययनको संगठन (Organization of the Study) ७

१.८ मुख्य शब्दावलिको परिभाषा (Operation Definition of Key Terms) ८

अध्याय-दुई (CHAPTER-TWO)

२. सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र अवधारणात्मक ढाचा (Review of Related Literature and Conceptual Framework) ९-१९

२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of Theoretical Literature) ९

२.२ पूर्व अध्ययनको पूनरावलोकन (Review of Previous Studies) १२

२.३ पुनरावलोकनको प्रस्तुत अध्ययनमा प्रभाव (Implications of the Review for the Study) १५

२.४ अनुसन्धान अन्तर (Research Gap) १६

२.५ सैद्धान्तिक ढाँचा (Theoritical Framework) १८

२.६ कार्यात्मक ढाँचा (Functional Framework) १९

अध्याय-तीन (CHAPTER-THREE)

३. अनुसन्धान विधि (Research Methodology) २०-२७

३.१ अनुसन्धान ढाँचा (Research Design) २०

३.२ तथ्यांकका स्रोतहरु (Sources of Data) २०

३.२.१ प्राथमिक स्रोत (Primary Source) २०

३.२.२ द्वितीय स्रोत (Secondary Source) २०

३.३ जनसंख्या,नमुना आकार र नमुना छनोट रणनीति (Population, Sample Size and Sampling Strategy) २१

३.३.१ जनसंख्या (Population) २१

३.३.२ नमुनाको आकार (Sample Size) २१

३.३.३ नमुना छनोट रणनीति (Sampling Strategy) २१

३.४ अध्ययन क्षेत्र (Study Area) २२

३.५ तथ्यांक संकलनका औजारहरु (Tools of Data Collection) २२

३.५.१ प्रश्नावली (Questionnaire) २२

३.५.२ अवलोकन सूची (Observation List) २२

३.५.३ छलफल निर्देशिका (Discussion Guide) २२

३.६ तथ्यांक संकलनका तरिकाहरु (Technique of Data Collection) २३

३.६.१ अन्तर्वार्ता (Interview) २३

३.६.२ सहभागीतामुलक अवलोकन (Participar Observation) २३

३.६.२ लक्षित समूह अन्तरवार्ता (Focus Group Discussion) २३

३.७ तथ्यांक विश्लेषण र ब्याख्याको तरिका (Presentation & Analysis of Data) २३

अध्याय-चार (CHAPTER - FOUR)

४. नतिजाको व्याख्या र विश्लेषण (Analysis of Data and Interpretation of Result) २४-६३

४.१ अध्ययन क्षेत्रको परिचय (Introduction of the Study Area) २४

४.१.१ झापा जिल्लाको परिचय (Introduction of Jhapa District) २४

४.१.२ दुहागढी गा.वि.स को परिचय (Introduction of Duhagadi V.D.C) २६
४.२ नमुना छनोट घरपरिवारको जनसांख्यिकीय अवस्था (Population of Sample Families) २७
४.३ घरेलु तथा साना उद्योगको वर्तमान अवस्था (Current Situation of the Cottage and Small Industries) २९
४.३.१ घरेलु तथा साना उद्योगहरुको संख्यात्मक विवरण (Numbers of Cottage and Small Industries) २९
४.३.२ घरेलु तथा साना उद्योगमा रोजगारको अवस्था (Employment Situation of Cottage and Small industries) ३०
४.३.३ लगानीको आधारमा नमुना उद्योगको अवस्था (Investment of Sample Industries) ३१
४.३.४ घरेलु तथा साना उद्योगहरुको उत्पादनको अवस्था (Production of Cottage and Small Industries) ३३
४.३.५ नमुना उद्योगहरुको बजार अवस्था (Market Condition of Sample Industries) ३४
४.३.६ उद्योगहरुको आम्दानिको अवस्था (Income Condition of Industries) ३५
४.३.७ नमुना उद्योगहरुको वार्षिक खर्चको अवस्था (Expenditure Condition of Industries) ३६
४.३.८ उद्योगहरुको बचतको अवस्था (Saving Condition of Industries) ३७
४.४ उद्यमीहरुको आर्थिक अवस्था (Economic Condition of Interpreneur) ३८
४.४.१ उद्यमीहरुको पारिवारीक आम्दानी (Family Income of Intrepreneur) ३८
४.४.२ उद्यमीहरुको पारिवारीक वार्षिक खर्चको अवस्था (Expenditure Condition of Intrepreneur) ४०
४.४.३ नमुना उद्यमीहरुको पारिवारीक बार्षिक बचत (Yearly Family Savings of Sample Intrepreneur) ४२

४.५ नमुना श्रमिकहरुको आर्थिक अवस्था (Economic Condition of Sample Labors) ४३

४.५.१ नमुना श्रमिकहरुको पारिवारीक बार्षिक आय विवरण (Yearly Family Income of Sample Labours) ४३

४.५.२ नमुना श्रमिकहरुको पारिवारीक वार्षिक खर्च विवरण (Yearly Family Expenditure of Sample Labours) ४५

४.५.३ नमुना श्रमिकहरुको पारिवारीक वार्षिक बचतको अवस्था (Yearly Saving Condition of Sample Labours) ४७

४.६ नमुना उद्यमी तथा श्रमिकहरुको शैक्षिक अवस्था (Educational Condition of Sample Entrepreneur and Labour) ४८

४.६.१ नमुना उद्योगका उद्यमीहरुको शैक्षिक अवस्था (Educational Condtion of Sample Enterpreneur) ४९

४.६.२ उद्यमीहरुको पारिवारीक शैक्षिक अवस्था (Family Educational Condition of Enterpreneur ५०

४.६.३ नमुना उद्यमीहरुको बालबालिकाको शैक्षिक अवस्था (Educational Condition of Enterpreneur's Children) ५०

४.६.४ नमुना श्रमिकहरुको शैक्षिक अवस्था (Educational Condition of Sample Labours) ५१

४.६.५ श्रमिकहरुको पारिवारीक शैक्षिक अवस्था (Family Educational Condition of Labours) ५२

४.६.६ नमुना श्रमिकका बालबालिकाहरुको शैक्षिक अवस्था (Educational Condition of Sample Labors Children) ५३

४.७ उद्यमी तथा श्रमिकहरुका समस्याहरु तथा समाधानका उपायहरु (Problems and its Solution of Entrepreneur and Labours) ५४

४.७.१ उद्यमीहरुको समस्याहरु तथा समाधानका उपायहरु (Problems of Intrepreneur and its Remedies for Solution) ५४

४.७.२ श्रमिकहरुका समस्याहरु तथा समाधानका उपायहरु (Problems of Labours and its Remedies for Solution) ५७

४.८ प्राप्तिको सारांश (Summary of Findings) ५९

अध्याय-पाँच (CHAPTER- FIVE)

५ निष्कर्ष र सुझावहरु (Conclusion and Recommendations) ६४-६८

५.१ निष्कर्षहरु (Conclusions) ६४

५.२ सुझावहरु (Recommendations) ६६

५.२.१ नीति सम्बन्धी सुझावहरु (Policy Related Recommendations) ६६

५.२.२ प्रयोगात्मक क्षेत्रसँग सम्बन्धित सुझावहरु (Practice Related Recommendations) ६७

५.२.३ आगामी अनुसन्धानसँग सम्बन्धित सुझाव (Further Research related Recommendations) ६८

सन्दर्भग्रन्थ सूची (References) ६९

अनुसूचीहरु (Appendix) ७१

तालिका सूचि (List of Table)

			पेज
तालिका	१	झापा जिल्लाको ५ वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको शैक्षिक अवस्था	२५
तालिका	२	दुहागढी गाविसको ५ वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको शैक्षिक अवस्था	२७
तालिका	३	उद्यमीहरुको घरपरिवारको जनसांख्यिकीय अवस्था	२८
तालिका	४	नमुना श्रमिकहरुको घरपरिवारको जनसांख्यिकीय अवस्था	२८
तालिका	५	घरेलु तथा साना उद्योगहरुको संख्यात्मक विवरण	३०
तालिका	६	नमुना उद्योगमा कार्यरत उद्यमी तथा श्रमिकहरुको रोजगारीको अवस्था	३१
तालिका	७	पुँजी लगानीको आधारमा नमुना उद्योगहरुको अवस्था	३२
तालिका	८	नमुना उद्योगहरुबाट उत्पादित वस्तु तथा सेवाको परिमाण	३३
तालिका	९	नमुना उद्योगहरुको बजार व्यवस्था	३४
तालिका	१०	नमुना उद्योगहरुको वार्षिक आम्दानीको अवस्था	३५
तालिका	११	नमुना उद्योगहरुको वार्षिक खर्चको अवस्था	३६
तालिका	१२	नमुना उद्योगहरुको वार्षिक बचतको अवस्था	३७
तालिका	१३	उद्यमीहरुको तहगत पारिवारीक वार्षिक आम्दानीको अवस्था	३८
तालिका	१४	उद्यमीहरुको क्षेत्रगत वार्षिक पारिवारीक आम्दानीको अवस्था	३९
तालिका	१५	नमुना उद्यमीहरुको तहगत पारिवारिक वार्षिक खर्चको अवस्था	४०
तालिका	१६	उद्यमीहरुको क्षेत्रगत पारिवारीक वार्षिक खर्च विवरण	४१
तालिका	१७	नमुना उद्यमीहरुको पारिवारीक वार्षिक बचतको अवस्था	४२
तालिका	१८	श्रमिकहरुको तहगत पारिवारीक बार्षिक आय	४४
तालिका	१९	श्रमिकहरुको क्षेत्रगत वार्षिक पारिवारीक आम्दानीको अवस्था	४५
तालिका	२०	नमुना श्रमिकहरुको तहगत पारिवारीक वार्षिक खर्च विवरण	४६
तालिका	२१	श्रमिकहरुको क्षेत्रगत पारिवारीक वार्षिक खर्च विवरण	४७
तालिका	२२	नमुना श्रमिकहरुको पारिवारीक वार्षिक बचतको अवस्था	४८
तालिका	२३	नमुना उद्यमीहरुको शैक्षिक अवस्था	४९
तालिका	२४	उद्यमीहरुको पारिवारीक शैक्षिक अवस्था	५०
तालिका	२५	नमुना उद्यमीहरुका बालबालिकाको विद्यालयगत शैक्षिक अवस्था	५१
तालिका	२६	नमुना श्रमिकहरुको शैक्षिक अवस्था	५२

तालिका २७ श्रमिकहरुको तहगत पारिवारीक शैक्षिक अवस्था ५३
तालिका २८ नमुना श्रमिकहरुको बालबालिका अध्ययन गर्ने विद्यालय विवरण ५४

संक्षिप्त शब्दावलीहरु (ABBREVIATIONS)

क.स.	:	क्रम संख्या
गा.वि.स.	:	गाँउ विकास समिति
जि.वि.स.	:	जिल्ला विकास समिति
आ.व.	:	आर्थीक वर्ष
नि.मा.वि	:	निम्न माध्यमिक विद्यालय
प्रा.वि	:	प्राथमिक विद्यालय
मा.वि	:	माध्यमिक विद्यालय
उ.मा.वि.	:	उच्च माध्यमिक विद्यालय
रु.	:	रुपैयाँ
त्रि.वि	:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय